

Tamási belterületi helyneveiről

Bella Margit és munkatársai emlékére

A magyar névtani kutatás legnagyobb vállalkozása a földrajzi nevek összegyűjtése és közreadása volt az 1970-es, 1980-as években. A tsz-szervezések a hagyományos paraszti életforma felszámolásával együtt, a nagyüzemi táblák kialakításával a helynevek ezreinek megszűnéséhez is hozzájárultak. Ezért vált sürgetően időszerűvé a „leletmentő” gyűjtő munka. Ez Tolna megyében is széleskörű társadalmi összefogással zajlott. Eredményeként 1981-ben jelent meg a megye földrajzi neveit közreadó vaskos kötet. A tamási gyűjtést Bella Margit könyvtárigazgató és Kovács József nyugalmazott főagronómus irányította. Munkájukat a belterületet és a határt jól ismerő 15 adatközlő segítette. Írásommal értékmentő munkájuk előtt kívánok tisztelni. Szorgalmas gyűjtésük 366 helynevet és több névváltozatot eredményezett. Ebből 150 származik a belterületről.

Az alábbiakban a belterület legrégebbi részével, a Koppánytól északra található helynevekkel foglalkozom, elsősorban a földrajzi névgyűjtés adatainak felhasználásával.

A csak egy utcából álló kis településeken nincs szükség utcanévre. Például az eredetileg egy házsorból álló Miklósvárnak sokáig nem volt utcanéve. Az ennél nagyobb településeken meg kellett különböztetni egymástól az utcákat, habár régen leginkább elegendő volt a tájékozódáshoz az ott lakó személy megnevezése. Ez az oka annak, hogy például Farkas Pál nótárius naplójából gyakorlatilag teljesen hiányoznak az utcanévek. A tájékozódáshoz gyakran még ma is elegendő a keresett intézmény vagy személy nevének megadása. Nagyobb településeken külön névvel illették az egyes városrészeket. A hatóság sokáig nem szólt bele a népi névadásba. A 19. század vége felé kapott hivatalos nevet

minden utca és tér. A helyi lakosság a legtöbb esetben még évtizedekig a korábbi népi nevet használta.

A török korban elpusztult Tamási középkori utcaneveiről semmit sem tudunk. 1698-ban két külön faluként említették Magyartamásit és Ráctamásit. Előbbi a belterületen, utóbbi a mai Rácvölgy helyén volt. Tamási a 18. században gyors fejlődésnek indult, hamar elérte a mezővárosi rangot. A belterületet elnagyoltan ábrázoló I. katonai felmérés szerint 1784-ben már 11-12 utcája volt. Ugyanennyit ábrázol szintén név nélkül az 1808. évi szép kivitelű, pontosabb térkép, addigra már a ma is Újvárosnak nevezett városrész temetőtől délre fekvő területe is beépült. A mezőváros a jellegzetes halmazos települések közé tartozott. A belterület délen a Koppány széles ártere mellett kezdődött, északi irányban a temetőig tartott. Nyugaton a Gonozdi-patak, keleten nagyjából a mai Szentistván utca határolta.

Tamásiban a hagyományos népi neveket szinte kivétel nélkül közismert magyar szavakból képezték. A nevek mindig az adott utca vagy tér jellegzetességére utaltak, legfeljebb ma már a névadás indítéka szorul magyarázatra.

A mai Rákóczi utca közhasználatú neve Hernye volt. Ez a legproblémásabb belterületi név, semmilyen szótárban nem találtam rá magyarázatot. Mindössze egyetlenegy értelmezés nélküli azonos nevet ismerek a baranyai Drávaszabolcsról. Nem visz közelebb a kérdés megoldásához a két hasonló falunév, a baranyai Hörnyék, illetve a zalai Hernyék, mindkettő pusztai személynévből alakult. Igaz ugyan, hogy Fornád vagylagos neve a török korban Hernyét volt, de Fornád távol fekszik Hernyétől. A különös név talán a középkorból őrződött meg.

Farkas Pál 1800-ban említi a Buhin völgyet. Ez a rejtélyes név a Szabadság út egy rövid szakaszára vonatkozik a katolikus templomtól a lejtő aljáig. A Nagy-Buhinnal párhuzamos a Kis-Buhin (Bocskay-köz). A Dunántúlon elterjedt, de nem gyakori tájszó földrajzi névként megyénkben

is több helyen (Ozora, Regöly, Lengyel, Kölesd) előfordul, jelentését sehol sem tudják, de általában lejtős, völgyes területre alkalmazzák.

Az országban több helynévben szerepel a Buda szó, ami személynévi eredetű. A Gonozdi-patak mindkét oldalán elhelyezkedő városrész névadásának indítékát nem ismerjük, talán a főváros nevének előtagját vonták ide.

Ezután következnek a teljesség igénye nélkül az „egyszerűbb” nevek. Az Öreg, ritkábban Nagy utca (Deák Ferenc utca) értelmezése két, egymást nem kizáró lehetőséget kínál. Elterjedt vélemény szerint ez az egyik legrégebbi utca, aminek régészeti bizonyítékai azért még hiányoznak. Az öreg szónak nagy jelentése is van (pl. öregszemű szőlő). A rövidebb Petőfi utca eredeti neve Kis utca volt. A Tót utca (Dózsa György utca) az adatközlők szerint az itt lakó Tóth nevű családkról kapta. Valójában a már régen elmagyarosodott kisszámú szlovákok utcája volt. A Szili köz (Tompai Mihály utca) viszont valóban itt lakó családról kapta a nevét. A várost D–É-i irányban átszelő fő utca (Szabadság utca) szerkesztési hiba miatt sajnos hiányzik a könyvből, eredeti nevét ezért nem tudjuk. Nem szorul magyarázatra a Széles utca, Alsó sor, Középső utca (Széchenyi, Bercsényi, Kisfaludy utca). A szomszédság miatt kapta nevét a Temető (Vörösmarty) utca. Régi posta utca (Bezerédy utca): Először itt volt a ma már harmadik helyén működő postahivatal. Bogár utca (Bethlen Gábor utca): Egyesek szerint régen az itt lakó szegény emberek portáit bogarak (legyek) lepték el. Az állítás nem igazolható. Pogácsa (Garay János) utca: Régen sok pogácsaalma termeltek itt. A valószínűbb magyarázat szerint itt árulták az olajpogácsát (az olajsajtolás melléktermékét). Újabb keletű név a Káderdülő (Építők útja), ahol vezető beosztásúak építkeztek. Régi név a Csapás (Szent István utca), az adatközlők szerint hajdan erre hajtották az állatokat a vásártérre. Az évente néhány alkalommal tartott vásár kevés lett volna a név kialakulásához. A széles körben elterjedt név az állatok legelőre hajtási

útvonala miatt keletkezett. Ugyancsak gyakori a Békavár elnevezés, nálunk a Bajza utca régi neve volt a sok béka brekegésétől.

A hivatalos nevek megállapítása közigazgatási szempontból hasznos volt. Viszont az országszerte elterjesztett nevek a régi, sokszor egyedi nevek eltüntetésén kívül uniformizálták a névállományt. Tamásiban is történeti személyekről (Árpád, Szent István, Zrínyi, Rákóczi, Kossuth, Deák stb.), költőkről, írókról (Csokonai, Vörösmarty, Bajza, Petőfi stb.) nevezték el az utcákat és tereket. Ritkák az egyéb nevek. A Honvéd utca például a már megszűnt laktanya felé vezet. A hivatalos nevek megállapítói mintha előrelátók lettek volna, olyan neveket adtak, amelyeket egy kivételével 1945 után sem kellett megváltoztatni, ellentétben sok más helység gyakorlatával. Az Andrássy Gyuláról elnevezett fő utcából lett a mai Szabadság utca, így aztán a rendszerváltás után sem volt szükség visszakeresztelésekre. Megmaradt az újabb Hámán Kató utca és a gyűjtés lezárása után elnevezett Landler Jenő utca. A belterület kiterjedésével szintén a könyv megjelenése után kiépült új utcáknál lényegében a korábbi elveket követték (Illyés Gyula utca). Két nagy zeneszerzőnk - Bartók és Kodály -, is kapott utcanévet. Üdítő színfoltot jelent a Tóvölgy utca elnevezés. A Páva utcát nem a madárról, hanem az itt működött ruhagyárról nevezték el. A jelen írásban vizsgált területen kívül eső városrészekben, különösen az üdülőterületeken változatosabb, a növény- és állatvilágból vett neveket adtak: Boróka, Tölgy, Hóvirág, illetve Dám, Gím utca.

A földrajzi nevek körébe sorolják a tágabb értelemben vett intézményneveket (egyházi létesítmények, hivatalok, iskolák, vállalatok, üzletek stb.). Ezek legtöbbször egyetlen egy épületre vonatkoznak. Jó részük funkció- vagy tulajdonos változáskor erősen ki van téve a névváltozásoknak (pl. Községháza > Tanácsháza > Polgármesteri Hivatal). Néhány példa a részben már nem élő nevekre: Gőgös-malom (Szentmártoni-malom), Budai-malom, Szent-kút, Kaszinó

(Zalka Máté Ifjúsági Ház), Régi strand, Kultúrház~Kultur, Önki (Önkiszolgáló bolt), Orion, Kávaüzem (a Vegyesipari Ktsz üzeme). Az újabb kori nem hivatalos intézménynevekben gyakran jelentkezik a népi humor. Egyre kevesebben emlékeznek a Mezőtlábas téeszcsé, Nyakkendősök téeszcséje alkalmi elnevezésre. Előbbi a Vörös Szikra, utóbbi a Széchenyi Tsz irodájára vonatkozott, utalva a tagság állítólagos vagyoni helyzetére. Az ilyen neveket többnyire más helyről, főleg a fővárosból vették át. Egy szép kivitelű impozáns társasházát Lordok házának nevezték. Pejoratív értelemben is előfordul a szó: A Lordok boltja a MÉH-telep népi neve volt. A Dám szálló éttermét és presszóját hívták Bikának is. Én hallottam a Notre Dame nevet is. A legtöbb kocsmának a fantáziátlan, megjegyezhetetlen hivatalos néven kívül (pl. 1. sz. italbolt, habár az Egyes, Kettes és Hármas kocsmánév sokáig fogalom volt.) más nevet is adtak. A legtöbb változattal a híres, hírhedt Budagyöngye rendelkezik: Késdobáló, Makkhetes, Feketegyémánt.

Legközelebb a másfajta tanulságokkal szolgáló külterületi helynevekkel kívánok foglalkozni, ugyancsak elsősorban a földrajzi névgyűjtés alapján.